

Jozef Schoenaerts, *Kerk en gelovigen in de dekenij Waas tijdens de XVIIIe eeuw. Bijdrage tot de studie van het kerkelijk leven in het bisdom Gent* (Leuven: Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, 1979, 176 blz.).

Deze publikatie is een bewerking van de licentieverhandeling van de auteur en past volledig in het uitgavenbeleid van het Centrum voor Landelijke Geschiedenis. De titel geeft duidelijk de behandelde materie aan, maar zegt uiteraard niets over de grondigheid, waarmee dit is gebeurd. Het geheel poogt een verzoening te zijn van regionale geschiedschrijving met meer algemene kerkhistorische themata. Deze publikatie is een onderdeel van de grotere opzet, waarnaar promotor prof. dr. M. Cloet streeft, namelijk een onderzoek over de concrete invloed van een actie door de katholieke hervorming in de Zuidelijke Nederlanden in de nieuwe tijd.

In zijn voorwoord verwijst de auteur naar G. le Bras, wiens methodologisch voorbeeld M. Cloet en zijn studenten volgen, en verantwoordt hij terzelfder tijd zijn onderwerpskeuze. Hij besluit met een weergave van de driedelige opbouw van het boek: situering van de dekenij Waas en bronnenkritiek, de geestelijkheid en het volk. In de inleiding wordt de demografische en sociaal-economische situatie van de dekenij geschetst. Verder wordt de weerslag van de militaire gebeurtenissen op de streek aangegeven. Bij deze poging om het gewone volk te situeren geeft hij enkele passende opmerkingen om de band naar de religieuze wereld reeds hier te leggen. Door het gebrek aan recente studies blijft dit onderdeel vrij zwak. De bibliografie is correct en volledig. In het eerste hoofdstuk bespreekt Schoenaerts kritisch de voornaamste bronnen, die hij geraadpleegd heeft. Naast een typering van een aantal kerkelijke, archivalische bronnen spreekt hij er een waardeoordeel over uit ten aanzien van zijn onderzoek. Meteen verantwoordt hij een aantal later aangegeven leemtes. Dit hoofdstuk is vooral belangrijk omdat het de geografische beperktheid van het onderwerp overstijgt en algemene informatie bevat over achttiende-eeuwse kerkelijke bronnen. Het is een zeer goede methodologische inleiding. Het tweede hoofdstuk handelt over de geestelijkheid en haar medewerkers in de dekenij. Het deel over de dekens zelf is nuttig door de korte biografie van elk van hen. Het deel over de pastoors bevat zowel een kwantitatieve als kwalitatieve benadering van deze groep. De auteur slaagt er goed in om uit het eerder anecdotisch gerichte bronnenmateriaal de essentie naar voren te halen en het tegelijk de nodige kleur te geven. Hetzelfde kan herhaald worden voor de delen over de onderpastoors en de kosters. In het derde hoofdstuk wordt de bevolking in godsdienstig opzicht bestudeerd. In dit deel bewijst de auteur zijn kritische zin door eerlijk de graad van katholiciteit te willen bepalen. Hij doet dit niet volgens een moderne, sociologische methode - wat overigens bij deze bronnen niet kan - maar door zijn beschrijvende werkwijze zo goed mogelijk te staven. Waar het kan, geeft hij betrouwbaar cijfermateriaal. Achtereenvolgens bespreekt hij het algemeen godsdienstig leven (bijvoorbeeld de houding ten aanzien van de sacramenten), de religieuze opvoeding (bijvoorbeeld het schoolwezen) en het zedelijk leven (bijvoorbeeld huwelijkstrouw). Hij aanvaardt en betreurt hierbij de beperktheid van de bronnen. Slechts sporadisch maakt hij de vergelijking met gegevens over andere dekenijen. Het gebrek aan voldoende soortgelijke studies verhindert hem om zijn bevindingen meer reliëf te geven. In zijn algemeen besluit komt de auteur tot een geslaagde synthese van de antwoorden op zijn beginvragen. Zeer voorzichtig stelt hij dat 'het duidelijk is dat de gangbare opvattingen over het achttiende eeuwse religieuze leven enigszins gerelativeerd, zelfs gecorrigeerd moeten worden. De toenmalige geloofspraktijk kan immers niet zonder meer als duf, verstard of dor worden gekarakteriseerd' (139). In bijlagen volgen dan de volledige lijsten van alle achttiende-eeuwse pastoors en onderpastoors per parochie met enkele es-

sentieële gegevens over hun loopbaan. Door het register op persoons-, plaatsnamen en voorname realia wordt deze studie volledig ontsloten.

Wij hopen met de auteur dat ook de andere dekenijen het voorwerp van onderzoek zullen worden. Deze publikatie vormt alvast een goed onderdeel en voorbeeld voor dit plan. Daarnaast is het een uitstekend referentiewerk voor de regionale vorsers van het Waasland. In elk geval doet het de historicus vraagtekens plaatsen achter heel wat algemene uitspraken over het religieus-moreel leven in de achttiende eeuw. Immers door zijn detailonderzoek komt Schoenaerts tot erg genuanceerde, voorzichtig geformuleerde besluiten. Met al zijn beperkingen - die de auteur eerlijk noemt - blijft het boek een degelijke bijdrage niet alleen tot de geschiedenis van het bisdom Gent, maar ook tot deze van de ganse achttiende-eeuwse Oostenrijkse Nederlanden.

Walter Baeten

L. van Brusselen, *Pastoor De Clerck en de scholen van Bermhertigheid. Oorsprong van de congregatie der Annuntiaten* (Heverlee: Congregatie der zusters Annuntiaten, 1979, 278 blz., BF 620,-).

Petrus Jacobus de Clerck was gedurende zestig jaar (1770-1831) pastoor van Veltem (bij Leuven). Hij dankte zijn benoeming aan het patronaatsrecht van de Leuvense universiteit waar hij in de jaren 1661-1670 artes en theologie had gestudeerd. Dat hij afkomstig was van Reninge, een dorp gelegen tussen Ieper en Diksmuide in de tegenwoordige provincie West-Vlaanderen is wellicht niet zonder betekenis, want in deze regio ontstonden in de tweede helft van de achttiende eeuw verscheidene liefdadige scholen, meestal gesticht door ondernemende priesters. Zijn eerste medewerkster, Maria Gardet, was een drieëntwintigjarig meisje uit Kortrijk. Op verzoek van pastoor De Clerck begon zij met nog twee andere 'vrome dochters' op 8 januari 1787 les te geven in een oud huis dat omgedoopt werd tot een 'Schole van Bermhertigheid'. In de zomer 1789 werden een vijftal gelijkwaardige scholen bezocht om de reglementen, ervan te leren kennen. De West-Vlaamse invloed is duidelijk. De Clerck stichtte nog een zelfde school te Reninge (1816) en te Buken (1824). De 'vrome dochters' vormden een eenvoudige associatie met geloften voor telkens een half jaar.

Onderhavige studie is op de eerste plaats een tekstpublikatie, waarin de geschriften van de stichter, *fondateur* geheten, centraal staan. Het eerste deel (11-48) van het werk handelt over het leven, het werk en het charisma van P. J. de Clerck, maar kreeg als titel 'Inleiding op de handschriften'. Het tweede deel: 'Handschriften van pastoor De Clerck' telt 200 pagina's (49-248) en vormt meer dan de hoofdbrok van het werk. De delen III en IV (249-278) geven nog enkele andere documenten in verband met de 'fondateur'. De structuur van het werk vertoont dus een zekere onevenwichtigheid. Het voornaamste handschrift van pastoor De Clerck *Beschryvinge van de Schole van Bermhertigheid begonnen tot Velthem den achtsten des jaers 1787* bestaat uit 305 folio's en is hier integraal opgenomen (49-215). De *fondateur* verhaalt hierin zelf de stichting en de lotgevallen van de school, de zusters en hemzelf. Deze *Beschryvinge* bevat ook de regel die hij zelf opstelde voor zijn *Alderliefste dochters in Christo*. Deze regel is een zeer uitgebreid (55-120) en lezenswaardig stuk. Hoewel deze vrome vrouwen geen kloostergemeenschap vormden, waren de voorgestelde leefregels (verbazend) veeleisend en streng. Genoemde *Beschryvinge* bevat ook een uitvoerig verhaal van de militaire evenementen, voornamelijk van de Franse bezetting, van 1792 tot 1815, een aangrijpend oorlogsdagboek (149-197).

P.J. De Clerck was ervan overtuigd dat een school oprichten voor de armen beter is dan